

Een portret van de Afro-Russische historica Lily Golden (1934-2010)

De Sovjet-Unie, “the country without racism”

Lily Golden werd in 1934 geboren als dochter van twee Amerikaanse sympathisanten van het communisme die in de jaren dertig uit idealisme naar de Sovjet-Unie waren geëmigreerd. Golden was daarmee een tweedegeneratie Afro-Sovjetburger. In haar autobiografie *My Long Journey Home* (2002) schreef zij over haar bijzondere loopbaan als professioneel tennisster, actrice, vertaalster, historica en Afrikanist. Golden schreef hierin herhaaldelijk dat de Sovjet-Unie, “the country without racism”,¹ geen (rassen)segregatie of racisme kende. De afgelopen jaren kwam Rusland juist herhaaldelijk in het nieuws vanwege racistisch geweld, en ook ten tijde van de Sovjet-Unie waren er wel degelijk racistische incidenten.² Met behulp van secundaire literatuur wil ik beargumenteren dat Lily Golden wel degelijk geconfronteerd werd met racisme, meer dan zij zelf toegaf. Tegelijkertijd zorgde haar intersectionele identiteit er ook voor dat zij kans kreeg die niet waren weggelegd voor reguliere Sovjetburgers.

/ Lonneke Geerlings /

De autobiografie van Golden verscheen enkel in het Engels bij de alternatieve Amerikaanse uitgeverij Third World Press. Tegen een Russische journalist verklaarde de schrijfster dat ze het boek had geschreven om “uit te spreken en te vergeten”.³ De Amerikaanse uitgave gaf Golden enerzijds de mogelijkheid kritiek te uiten op de Sovjet-Unie van Stalin, en dan met name over de inmenging van de KGB in haar carrière. Tegelijkertijd wilde zij echter loyaal blijven aan haar geboorteland, waar zij ook veel goede herinneringen aan had.

Het verhaal van Lily Golden begint bij haar opmerkelijke familiegeschiedenis. De ouders van Golden ontmoetten elkaar in 1927 in een New Yorkse politiecel. Zij, de Pools-Joodse Bertha Bialek (1905-1985), was pas 22 en was samen met haar familie in 1920 vanuit Polen in New York gearriveerd. In een naaiatelier kwam zij in aanraking met politiek bewuste arbeiders en werd zij een communistisch actviste. Hij, de Afro-Amerikaanse Oliver Golden (1887-1940), was al bijna 40 jaar oud en had eveneens een bewogen leven achter de rug. Hij had landbouwkunde gestudeerd aan het toen al vermaarde Tuskegee Institute in Alabama, totdat hij in een handgemeen was geraakt met een witte man, daarom gelyocht dreigde te worden en halsoverkop naar het noorden was gevlucht. Tijdens de Eerste Wereldoorlog had hij in Frankrijk gevochten als soldaat in een gesegregeerde eenheid van het Amerikaanse leger. Daarna was hij in Moskou marxistische theorie gaan studeren aan de Communistische Universiteit van Arbeiders van het Oosten (KUTV) en in de jaren twintig lid geworden van de Amerikaanse Communis-

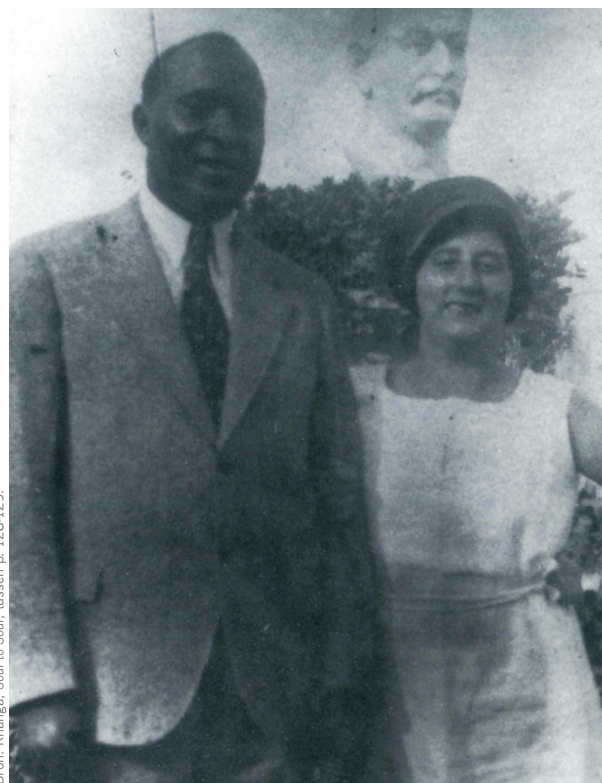
tische Partij (CPUSA). De levens van Bertha Bialek en Oliver Golden kruisten elkaar in het bruisende New York van de *roaring twenties* tijdens een vakbondsdemonstratie waarbij zij beiden werden opgepakt. De New Yorkse politie bleek een goede ‘matchmaker’.

Kort daarna, in 1928, verhuisden zij naar Harlem, de zwarte wijk van New York. Hoewel dit het vrije noorden was, was ook hier rassensegregatie. Hun interracial relatie stuitte op veel verzet, ook bij hun familie. De moeder van Bialek zou nooit meer met haar

dochter praten. Zelfs haar lievelingsbroer Jack, tevens communist, kon het moeilijk verkroppen dat zijn zus had gekozen voor een zwarte man en verbrak het contact.

1931: van Harlem naar Oezbekistan

In de jaren twintig zette het stel, in de geest van de partij, een coöperatief restaurant op in New York. Linksgeoriënteerde beroemdheden, zoals de dichter Langston Hughes en zanger Paul Robeson, kwamen geregeld in hun restaurant om te dineren, maar ook voor politieke discussies. Zowel Hughes als Robeson had de kersverse Sovjet-Unie, opgericht in 1922, al bezocht. De USSR presenteerde zich graag als het land van raciale gelijkheid. Racisme werd binnen de marxistisch-leninistische theorie beschouwd als een onnatuurlijk gegeven dat was bedoeld om arbeiders te verdelen en hen af te leiden van de klassenstrijd. Het antiracistische en antikoloniale regime werkte daarom als een magneet op zwarte schrijvers, intellectuelen en activisten, onder wie de schrijver Claude McKay en de intellectueel W.E.B. Du Bois, die het land in 1922, respectievelijk 1926, bezochten.

Oliver Golden en Bertha Bialek bij een spa in de Kaukasus, midden jaren dertig. Op de achtergrond een bord met de afbeelding van Stalin.

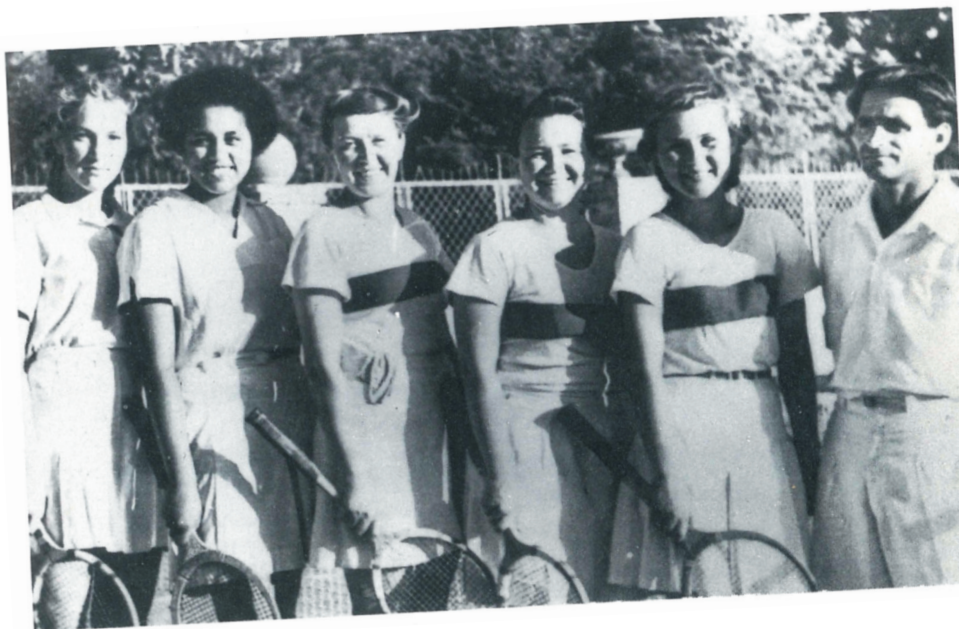
Bron: Khanga, *Soul to Soul*, tussen p. 128-129.

Eind jaren twintig waren er al groepen witte Amerikanen naar de Sovjet-Unie getrokken (voornamelijk ingenieurs⁴) om het eerste Vijf-jarenplan (1928-1932) te ondersteunen. Oliver Golden raakte ervan overtuigd dat ook Afro-Amerikanen een steentje bij moesten dragen aan het socialistische experiment en hij begon mensen te werven. In november 1931 vertrokken Oliver Golden en Bertha Bialek samen met nog vijftien Afro-Amerikanen naar de Sovjet-Unie. De groep bestond uit jonge landbouwkundig specialisten die hun vaardigheden zouden gaan inzetten om katoen (het 'witte goud') te gaan verbouwen in Oezbekistan – toen nog onderdeel van de pas veertien jaar oude Sovjetstaat. "For several of the men", schreef Olivers kleindochter, "(...) the Soviet offer meant their first, and only, chance to work as professionals rather than waiters."⁵ Sommigen stapten op de boot uit idealisme, sommigen om het racisme van de VS te ontvluchten, maar allen gingen simpelweg omdat ze werk zochten en dat in het Amerika van de Grote Depressie niet konden vinden.

De groep werd naar het dorpje Yangiyul gezonden, dat primitief moet zijn overgekomen op de Amerikanen. Oezbekistan was een achtergesteld en arm gebied. Het voornaamste vervoersmiddel was de ezel en er waren nauwelijks auto's of telefoons. In dit overwegend islamitische gebied liepen vrouwen gesluierd en harems en polygamie waren niet ongevoel. Het ontbreken van rassensegregatie was echter een verademing. Hier werden de Golden gesterkt in hun geloof in het socialistisch experiment en hun missie daarin. Toen op woensdag 18 juli 1934 hun dochter Lily werd geboren, besloten zij zich definitief te vestigen in de Sovjet-Unie en hun kind daar op te voeden. Bertha werkte toen al als docent Engels aan het Instituut voor Vreemde Talen en Oliver had zich inmiddels opgewerkt tot hoogleraar aan het Instituut voor Irrigatie en Mechanisatie – beide in Tasjkent, de hoofdstad van Oezbekistan, waar het gezin ook heen was verhuisd. De VS hadden hen weinig meer te bieden. Lily Golden schreef over de beslissing van haar ouders: "Neither my father nor my mother was inclined to take their newly born child back to the racism and intolerance that they had experienced in the United States."⁶

De familie Golden en de Grote Zuivering

Bertha Bialek en Oliver Golden integreerden zo goed als ze konden in de Sovjetmaatschappij. Oliver bleef echter altijd Russisch spreken met een Mississippi-accents – een unicum. Het gezin genoot sowieso een uitzonderingspositie. De Afro-Amerikanen konden inkopen doen in goed bevoorradde winkels die enkel toegankelijk waren voor 'buitenlanders' en hoge partijfunctionarissen. De familie Golden woonde bovendien in een groot appartement met maar liefst drie bedienden. "My parents never lived a normal Soviet life", schreef Lily Golden, "with all its difficulties, problems and hardships."⁷ En hoewel Tasjkent afgelegen

Lily Golden (tweede van links), 15 jaar oud, met andere leden van het tennisteam van de Oezbeekse Republiek.

lag, kende de stad een bloeiend cultureel en intellectueel klimaat. In hun flatgebouw woonde bijvoorbeeld ook Aleksej Tolstoj, familie van de beroemde schrijver Lev Tolstoj.

De onderneming van de zwarte Amerikanen in Oezbekistan werd met interesse gevolgd door Afro-Amerikaanse journalisten.⁸ Er kwamen ook regelmatig Amerikanen op bezoek bij de familie Golden, onder wie begin 1932 Langston Hughes – die zij nog kenden uit hun restaurant in Harlem. In 1937 kwam zanger Paul Robeson, die ze eveneens al kenden uit New York, voor een reeks concerten naar de Sovjet-Unie. Tijdens één van deze optredens nam hij de kleine Lily in zijn armen en zong haar "sleep, baby, sleep" toe. "Everyone at the concert remembered Robeson", zou Lily's dochter later schrijven, "an idol to Soviets of all ethnic groups, crooning to the toddler in his low, rich tones."⁹ Lily Golden kreeg na dit concert de bijnaam 'Baby', die ze behield zelfs toen zij al volwassen was. Ondertussen vonden er achter gesloten deuren emotionele discussies plaats tussen Robeson en Oliver Golden. Robeson's bezoek viel samen met de Grote Zuivering van 1937-1938, waardoor hij geen contact meer kon krijgen met veel van zijn oude Russische vrienden: velen waren spoorloos verdwenen.

Niemand uit de groep van Oliver Golden werd slachtoffer van die zuiveringen. Velen waren al teruggekeerd naar de VS nadat zij hadden moeten kiezen tussen hun Amerikaanse of Sovjet-paspoort. De achterblijvers hielden zich grotendeels politiek afzijdig. Hoewel Oliver Golden wel degelijk politiek actief was, had hij het geluk dat hij behoorlijk afgelegen woonde. Lily Golden gaf aan dat er mogelijk nog meer meespeelde: "It's also possible (...) that some official thought better of arresting a well-connected black American

communist."¹⁰ Dat lijkt aannemelijk, maar omdat er ook een hoge mate van willekeur bij de arrestaties kwam kijken, is het niet uitgesloten dat hij wellicht ook gewoon geluk heeft gehad. Oliver Golden zag desondanks veel buren en vrienden gearresteerd worden die nooit meer terugkeerden. Volgens zijn dochter had dit een enorme impact op hem. Ondanks dat zij pas drie jaar oud was, herinnerde zij zich dat haar vader vanaf dat moment een stuk stiller werd en minder grapjes maakte. In het openbaar liet hij hier weinig van merken. Hij probeerde juist nóg meer Afro-Amerikanen over te halen naar de Sovjet-Unie te komen. In juni 1937 publiceerde de *New York Sunday Worker* een open brief van Golden waarin hij schreef: "This is the first time in my life that I have felt free."¹¹ Op het hoogtepunt van de Grote Zuivering is het niet ondenkbaar dat hij dit schreef om zichzelf buiten schot te houden.

Oliver Golden overleed plotseling in 1940, toen Lily pas zes jaar oud was. Bertha Bialek werd daarmee op haar 35ste alleenstaande moeder. Ze moest een extra baan nemen en verhuurde twee leegstaande kamers om de rekeningen te kunnen betalen. Ironisch genoeg begon het gezin zo steeds meer op een 'normaal' Sovjetgezin te lijken.

Lily Golden: jeugd en studie

Tot haar negentiende woonde Lily Golden in Tasjkent en had daar grotendeels een onbezorgde jeugd. Haar naam klonk te Amerikaans, en werd daarom omgevormd tot 'Liya'.¹² Het niveau van haar school in Tasjkent was laag, mede door een voortdurend gebrek aan geld. De leerlingen waren verplicht om teksten en afbeeldingen van in ongenade gevallen revolutionairen (zoals Leon Trotski) zelf met een stift in hun boeken door te stre-

Bron: Khanga, *Soul to soul*, tussen p. 128-129.

pen. De Tweede Wereldoorlog leek het stadje – volgens Golden's autobiografie – nauwelijks te bereiken. Het meisje bleek aanleg te hebben voor sport: van 1947 tot 1952 speelde ze op hoog niveau tennis, zowel single als dubbelspel. Als tenniskampioen van Oezbekistan reisde ze door bijna alle Sovjetrepublieken. Ze was de eerste zwarte vrouw die deelnam aan Sovjet-tennistoernooien en mede door haar huidskleur viel ze op en werd ze al snel een beroemdheid.

In 1952 verliet ze Tasjkent om geschiedenis te gaan studeren aan de Staatsuniversiteit van Moskou (MGU, ook wel “the Harvard of Russia” genoemd¹³). Tijdens een toelatingsexamen kwam een ambtenaar erachter dat haar moeder Joods was, waarop Golden te horen kreeg: “People like you are not accepted in this University!”¹⁴ Dergelijke incidenten zijn maar moeilijk te rijmen met haar beweringen dat er geen racisme zou hebben bestaan in de Sovjet-Unie. Golden werd dan misschien wel nooit uitgescholden op straat, maar haar onzichtbare Joodse identiteit leverde dus wel de gelijk barrières op.

Anderzijds schiep haar intersectionele identiteit ook mogelijkheden, met name in een samenleving waarin de juiste contacten letterlijk van levensbelang konden zijn. Kort na haar aankomst in Moskou kwam zij in aanraking met andere zwarte Russen, voornamelijk (kinderen van de) Afro-Amerikanen die ook naar de Sovjet-Unie waren getrokken. Onder hen bevond zich de filmacteur Robert Ross. Dankzij zijn contacten werd Golden alsnog toegelaten. Daarmee werd ze de eerste zwarte student aan deze universiteit. Een contact van haar moeder regelde een kamer voor haar in Hotel Lux aan de Gorkistraat in Moskou. De bemiddeling ging via de weduwe van een bekende Nederlandse communist (waarschijnlijk Willem Siewertsz van Reesema¹⁵). Het beroemde hotel, dat ooit het “centrum van de wereldrevolutie” is genoemd,¹⁶ werd enkel bevolkt door geprivilegieerde Kominintern-medewerkers.

Om in haar levensonderhoud te voorzien vertolkte Golden kleine rolletjes in films: “(...) I began to participate in every Soviet movie that needed a black face.”¹⁷ Wederom is het onduidelijk hoe dit te rijmen valt met de ‘kleurenblindheid’ van de Sovjetsamenleving. In 1961 schreef de 27-jarige Golden in een Engelstalig Sovjet-propagandablad dat ze zich nog nooit bewust was geweest van haar huidskleur – waar dan ook in de Sovjet-Unie.¹⁸ Achteraf schreef ze toch dat ze zich tijdens deze periode in Moskou bewuster was geworden van haar achtergrond. Ruim veertig jaar later, in haar autobiografie van 2002, schreef ze: “While I lived in Tashkent, I had never thought of myself as different from others. The color of my skin was totally without relevance. But, in Moscow, I began to think about this and developed an interest in the history of peoples of African origin.” Haar nieuwe omgeving werd zelfs doorslaggevend voor haar keuze om zich te specialiseren in zwarte geschiedenis: “It happened because I was the only black-skin-

ned student in a University population of 12,000. Many people, and especially those from remote provinces, would approach me with questions about Black people in the United States or in Africa – but I had no answers.”¹⁹ In Oezbekistan was haar huidskleur min of meer gelijk geweest aan die van de lokale bevolking: “(...) I was born in the country where ALL people are very black, some of them were much blacker than I am.”²⁰ Maar in Moskou, dat 3400 kilometer westelijker lag, viel zij ineens op als *zwarte* vrouw.

Bron: Khanga, *Soul to Soul*, tussen p. 128-129.

Lily Golden met haar dochter Yelena Khanga, 1963, in Moskou. Golden draagt een jurk met de beeltenis van Kwame Nkrumah, de eerste president van Ghana – het eerste Afrikaanse land onder de Sahara dat zich onafhankelijk verklaarde

Jaren vijftig: het Afrikaanse Instituut in Moskou

In 1957 studeerde Lily Golden af met als specialisatie zwarte geschiedenis. Daarna dreigde zij, in het kader van willekeurige werktoeuwijzing, als docent Duits te moeten gaan werken nabij het afgelegen Saratov aan de Wolga. Het was wederom Ross die haar introduceerde bij een belangrijk contact: Ivan Potekhin (1903-1964), een vooraanstaande Afrikanist en hoofd van het Afrikaanse departement aan het Instituut voor Oosterse Studies van de Russische Academie van Wetenschappen. Via hem kreeg ze een aanstelling als onderzoeker. Potekhin maakte het ook mogelijk dat Golden naar de eerste Conferentie van Aziatische en Afrikaanse Schrijvers in Tasjkent kon gaan in oktober 1958, waar zij W.E.B. Du Bois en Paul Robeson tegenkwam, beiden oude bekenden van haar ouders.

Golden sprak tegenover Du Bois, een beroemde Amerikaanse socioloog, haar zorgen uit over haar toekomst. In 1948 was haar moeder haar baan als docent Engels nog kwijtge-

Een dag later bezocht Du Bois premier Nikita Chroesjtsjov en benadrukte de noodzaak om een dergelijk instituut op te richten. Du Bois was een internationaal vermaarde wetenschapper en mede door zijn communistische sympathieën genoot de Amerikaan veel aanzien binnen de Sovjet-Unie. Chroesjtsjov gaf direct zijn akkoord. Kort daarna werd in Moskou het instituut opgericht, iets dat hij, zo schreef Du Bois in *Pravda*, in de VS nooit voor elkaar had kunnen krijgen.²¹ Lily Golden werd de eerste wetenschappelijk medewerkster, begon direct aan haar promotieonderzoek naar Afrikaanse muziek en zou er veertig jaar blijven werken. Potekhin werd benoemd tot directeur en werd eveneens de promotor van Golden.

Geschiedschrijving in de Sovjet-Unie

Onderzoek van Sovjet-Afrikanisten bleef veelal beperkt tot de socialistische landen. Maar omdat dit een specialistisch vakgebied was, waren er wel degelijk contacten met het Wes-

ten. Publicatiemogelijkheden daar waren echter beperkt – westerse historici beschouwden Sovjet-onderzoek doorgaans als pseudowetenschap. In 1970 kon Golden een artikel publiceren in het linkse Amerikaanse tijdschrift *Freedomways* (onder redactie van Shirley Graham-Du Bois) waarin zij schreef over de verschillen in aanpak tussen wetenschappers aan beide kanten van het IJzeren Gordijn. Volgens Golden richtten westerse Afrikanisten zich voornamelijk op religie en mysticisme terwijl Sovjet-onderzoekers de verbanden bestudeerden tussen folklore, literatuur en het dagelijks leven van Afrikaanse volkeren, “and by doing this [they] discover the laws of development followed by all the world’s cultures.”²² Haar werk heeft hier een herkenbare marxistische signatuur, waarbij de klassenstrijd als een onvermijdelijk eindpunt wordt beschouwd.²³

Desondanks zette Golden zich in haar autobiografie sterk af tegen de ontwikkeling dat alle wetenschappelijk publicaties binnen het denkkader van de partij moesten passen. Haar scriptie, getiteld ‘The Struggle of Radical Republicans in the American Congress Against Slavery’ (1957), werd aanvankelijk niet goedgekeurd omdat deze geen citaten van Stalin bevatte. Dit lijkt wat onwaarschijnlijk: Stalin was immers al overleden in 1953 en de nieuwe leider Nikita Chroesjtsjov had zich in 1956 – een jaar daarvoor dus – openlijk afgekeerd van zijn voorganger. De werkelijkheid was echter weerbarstiger. Vanaf de late jaren dertig had Stalin systematisch historische publicaties onder controle van de partij gesteld.²⁴ De destalinisatie onder Chroesjtsjov vanaf 1956 maakte hier niet direct een einde aan. Tot ver in de jaren tachtig bleven historici vaak uiterst voorzichtig en hielden zij vast aan partij-ideologisch correcte geschiedschrijving, mede omdat zij daar zelf voor het keerpunt van 1956 óók aan mee hadden gewerkt.²⁵ Golden probeerde met de kritiek op Stalin in haar autobiografie haar Amerikaanse lezerspubliek te laten zien dat zij boven het marxistisch-stalinistische paradigma stond en dat zij destijds slechts lippendienst had bewezen aan het bewind door de voormalige leider te citeren: “I had to rack my brains to find a way out of the dilemma for the great Soviet leader had never written about slavery in the United States. Here I must offer thanks to my friends who taught me the way all Soviet historians construct their papers and articles: how to slip quotes from Stalin into my work.”²⁶ Daarnaast trekt ze er een wijze les uit, hoewel die enigszins overtrokken lijkt: “Sometimes I wonder why we attack prostitutes. All of us are prostitutes, only some of us sell our bodies and others our brains.”²⁷ Deze klassieke marxistische gedachte²⁸ toont aan dat Golden Stalin had losgekoppeld van de geschiedenis van de Sovjet-Unie, zoals gebruikelijk was geworden na 1956.

Binnen de kaders probeerde Golden zo goed mogelijk onderzoek te doen. Haar intersectionele identiteit kwam hier wederom van pas: zij had aanleg om nieuwe talen te leren en werd daarbij gestimuleerd door haar moeder,

die immers docent Engels was. Door haar contacten had Golden bovendien toegang tot verboden literatuur. Daarnaast zijn er sterke aanwijzingen dat zij, ondanks strenge controle van de KGB, toch internationale correspondentie kon voeren.²⁹

De beknotting was echter overduidelijk. Sovjet-Afrikanisten konden geen koloniën bezoeken; zij mochten enkel naar landen die zich onafhankelijk hadden verklaard van kapitalistische mogendheden.³⁰ Golden kon überhaupt niet reizen omdat zij ‘buitenlander’ was. Be-

sen in de VS, ervoor dat racistische denkbeelden werden geïntroduceerd bij de Russische bevolking.³⁴ Het is onvermijdelijk dat Golden hier zelf ook door beïnvloed werd.

Afrikaanse connecties

Onder het bewind van Chroesjtsjov (1953-1964) werden de teugels iets losgelaten. Er trad dooi in binnen de Koude Oorlog en er kwamen meer toeristen, reizigers en studenten naar het land.³⁵ Tegelijkertijd richtte het Sov-

Bron: Khanga, *Soul to Soul*, omslag.

Goldens dochter Yelena Khanga op het Rode Plein, begin jaren negentig. Khanga groeide in de jaren tachtig uit tot een kleine beroemdheid, zowel in de Sovjet-Unie als in de VS. Ze is tot op heden actief als journaliste.

langrijke archieven en documenten waren bovendien vaak niet toegankelijk vanwege politieke gevoelheden.³¹ Toen Golden in 1960 werd geïnterviewd door een Amerikaanse journalist, was hij verbaasd over de gebrekkige kennis van Afro-Amerikanen van deze Black History-specialist. Zo had Golden nog nooit gehoord van Martin Luther King en was ze ervan overtuigd dat alle Afro-Amerikanen in Harlem woonden. “Lilly (sic) is a very nice girl”, schreef de journalist, “but she is terribly misinformed about the life of Negroes in America.”³² Door de 26-jarige Golden denigrerend aan te duiden als “girl” liet de journalist ongemerkt zien dat seksisme een groter probleem was in de VS dan in de Sovjet-Unie. De carrière die Golden had opgebouwd was voor haar als vrouw zo goed als onmogelijk geweest in de VS, laat staan als *zwarte* vrouw.³³ Maar de Sovjet-media boden een selectief beeld van zwarten: zij werden enkel als slachtoffers afgebeeld en amper als gelijken. Pijnlijk genoeg zorgde juist de aandacht voor racisme in het buitenland, met name voor racistische uitwas-

jetregime de aandacht op Afrika. De dekolonisatie daar bood grote kansen voor de realisatie van nieuwe communistische staatsvormen. Er werden riant beurzen uitgereikt aan Afrikaanse studenten, en duizenden kwamen studeren aan de nieuwe Moskouse Universiteit van de Vriendschap der Volkeren, ook wel bekend als de Lumumba Universiteit.³⁶ In deze periode ontmoette Golden de student Abdullah Kassim Khanga (1932-1969, ook wel ‘Hanga’) uit Zanzibar. Hij was speciaal naar de Sovjet-Unie gekomen om te trouwen met de mysterieuze zwarte Russische vrouw over wie hij had gehoord. Hij belde bij haar aan en zei: “Ik heet Abdullah Kassim Khanga, ik ben gekomen om met je te trouwen.”

Na een korte aarzeling aan de kant van Golden trouwden de twee in 1961. In deze periode maakte Golden concrete plannen om naar Zanzibar te verhuizen en haar man daar te helpen met zijn politieke activiteiten. Een vroege editie van de verzamelde werken van Lenin, een dierbaar familiebezit dat in 1931 nog was meegebracht uit de Verenigde Staten, werd al-

>>

Bron: Khanga, *Soul to Soul*, tussen p. 128-129.

V.l.n.r.: Bertha Bialek, Yelena Khanga (met kortgeknipt haar) en Lily Golden (ca. 1970).

vast verscheept naar het Afrikaanse eiland. Maar het huwelijk was weinig gelukkig. Khanga ontpopte zich tot een streng-conservatieve moslim en hij nam – ondanks eerdere toezeggingen om dat niet te doen – verschillende vrouwen erbij, tot groot verdriet van Golden.

Desondanks werd uit dit huwelijk in 1962 een dochter geboren: Yelena Khanga. Goldens echtgenoot was zwaar teleurgesteld dat zij hem geen zoon had geschonken en weigerde daarom zelfs zijn vrouw en pasgeboren dochter op te halen uit het ziekenhuis in Moskou. Binnen de Sovjetcultuur was dat een enorme vernedering voor een vrouw. Een oude studievriend haalde Golden en haar dochter op om deze enigszins te verlichten. Toen Abdullah Khanga een paar maanden later terugkeerde naar Zanzibar, maakte Golden dan ook geen aanstalten om mee te gaan. In 1964 werd Abdullah Khanga vermoord door politieke tegenstanders, maar het zou nog jaren duren voordat Golden hier achterkwam. Door alle privé-gebeurtenissen duurde het lang voordat zij haar dissertatie *African Music. The Tendencies of Historical Development* (1966) gereed kreeg. In datzelfde jaar publiceerde zij *Africans in Russia* (Moskou, 1966), dat nog steeds geldt als een standaardwerk.

Black gender

Zoals ik eerder schreef, was racisme strijdig met de ideeën van het Sovjetregime. Klachten over discriminatie werden – zeker in vergelijking met de VS – serieus genomen door het bewind. Eerder is beargumenteerd dat Golden en haar familie als symbool werden ingezet: zij waren immers een prachtig bewijs aan de kapitalistische VS dat racisme niet bestond in een communistische samenleving.³⁷ Goldens dochter Yelena Khanga wijst dit idee echter af en de suggestie is ook zeker

problematisch te noemen. Vergeleken met andere Afro-Sovjetburgers van Amerikaanse afkomst hield Golden zich juist opvallend geëid. ³⁸ Volgens haarzelf was zij bewust zo voorzichtig mogelijk om haar dochter niet in gevaar te brengen.

Desondanks nam ze zeker geen blad voor de mond. In de Sovjet-Unie was etniciteit een centraal element in het classificeren van burgers. Met name de Joodse etniciteit kon grote gevaren met zich meebrengen. In plaats van zich te verbergen, begaf Golden zich juist op de voorgrond. In 1950 werd zij de enige Sovjetburger met *Negrityanka* ('negervrouw') op haar paspoort. Zij had hier zelf op aangedrongen omdat haar vader in Amerikaanse kranten werd aangeduid als 'Negro'. Deze kranten liet zij aan een ambtenaar zien als bewijs van haar 'eticiteit'. ³⁹ Mogelijk wilde Golden hiermee aan haar Amerikaanse lezerspubliek laten zien dat zij er *zelf* bewust voor koos om als 'negro' door het leven te gaan – in tegenstelling tot zwarte Amerikanen, wie dat label in feite werd opgelegd.

Yelena Khanga beschreef hoe die uitzonderingspositie ook nadelen met zich meebracht. Zo had ze nauwelijks rolmodellen om te zien hoe zij haar haar kon doen: "The 'hundred vigorous strokes a night' recommended by beauty advisors for whites is a recipe for ruining black hair (...)", schreef ze. ⁴⁰ Hoewel dit wellicht wat triviaal lijkt, is het symbolisch voor de geïsoleerde positie van beide vrouwen en de impact van de wereldgeschiedenis op het persoonlijke leven. Uiteindelijk werd het haar van Khanga zo kort mogelijk geknipt. Khanga vertelde verder hoe docenten haar altijd opdroegen haar ronde billen te verbergen door ze 'in te trekken'. Maar toen ze in Zanzibar was, viel het haar op dat veel vrouwen een gelijke lichaamsbouw hadden als zij: "[A] Soviet upbringing couldn't flatten out the genes that gave me a full, curved bottom." ⁴¹

Conclusie

Intersectionaliteit werkt op meerdere niveaus, maar ik heb me hier gericht op de impact van een intersectionele identiteit op individueel niveau. De diverse sociale categorieën waar Lily Golden toe behoorde (zwart, Joods, vrouw, Amerikaans, 'buitenlander', Sovjetburger) boden haar mogelijkheden, maar eveneens beperkingen.

Haar autobiografie is grotendeels beschreven vanuit haar positie als zwarte Russin die voelde dat zij haar Sovjetverleden moest verantwoorden en verdedigen tegenover Amerikanen. Golden deelde met veel Amerikanen een afkeer van Stalin, maar zij positioneert zichzelf zowel als binnen- als buitenstaander van de Sovjetmaatschappij, wat een ambigu en soms tegenstrijdig totaalbeeld oplevert. Hoe zij haar afkeer van Stalin verwoordt in de procedure rondom haar scriptie is daarin tekenend: het gedwongen citeren van de voormalige leider keurt zij op de ene plek af, maar elders praat ze dit ook weer goed met een (mogelijk geïnternaliseerde) marxistische gedachtegang.

Na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie (1990-1991) begon Golden zich steeds meer op de VS te richten. Tussen 1993 en 2003 was ze 'Distinguished Scholar in Residence' aan de Chicago State University en verdeelde ze haar tijd tussen Chicago en Moskou. De titel van haar autobiografie, *My Long Journey Home*, verradt dat ze zoekende was. Die zoektocht naar haar 'thuis' liep langs geografische locaties, en niet, zoals eerder te verwachten zou zijn, langs mensen. "I do not consider myself an emigrant because I was an American from the day of my birth", besluit ze haar boek. "My long journey home brought me from Uzbekistan and Moscow through Africa across America to Chicago – All 'home sweet home.' Each place, I left a part of my heart." ⁴² Lily Golden overleed in 2010 op 76-jarige leeftijd in Moskou. ///

Lonneke Geerlings studeerde algemene cultuurwetenschappen en geschiedenis. Zij is als promovendus geschiedenis verbonden aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. Haar onderzoek richt zich op Rosey E. Pool (1905-1971), verzetsvrouw en samensteller van bundels Afro-Amerikaanse poëzie, die een uitgebreid (correspondentie)netwerk had waar onder andere Lily Golden deel van uitmaakte. Lonneke Geerlings is eveneens waarnemend hoofdredacteur van *Historica*.

Contact: a.j.m.geerlings@vu.nl.

1. L. Golden, *My Long Journey Home*. Chicago, 2002, p. 20.
2. A.M. Simmons, 'African Migrants in Russia Describe "Hell on Earth"', in: *Los Angeles Times*, 2 november 1944; M. Matusevich, 'Black in the U.S.S.R.: Africans, African Americans, and the Soviet Society', in: *Transition* (2008) 100, pp. 56-75: aldaar 56-57.
3. O. Prokhorov, 'Lily Golden: "Sommigen denken nog steeds dat Yelena Khanga de dochter van Gorbatsjov is." Interview met Lily Golden.', in: *Het nieuwe Russische woord*, 5 september 2007. URL: http://www.africana.ru/Golden/press/2007-09-05_nrs.htm. Vertaling Francisca Westgeest.
4. L.S. Feuer, 'American Travelers to the Soviet Union 1917-32: The Formation of a Component of New Deal Ideology', in: *American Quarterly*, 14 (1962) 2, pp. 119-149. Over Afro-Amerikanen die naar de USSR trokken zie: 'Russia and the Former Soviet Union', in: K.W. Appiah, H.L. Gates, Jr (red.), *Africana. The Encyclopedia of the African and African American Experience*. New York, 1999, pp. 1643-1648; K.A. Baldwin, *Beyond the Color Line and the Iron Curtain. Reading Encounters Between Black and Red, 1922-1963*. Durham, NC, 2002; J.G. Carew, *Blacks, Reds, and Russians. Sojourners in Search of the Soviet Promise*. New Brunswick, NJ, 2008; M. Matusevich, 'Journeys of Hope: African Diaspora and the Soviet Society', in: *African Diaspora* 1 (2008), pp. 53-85; A.A. Biss, 'Unexpected Frontiers of Black Internationalism: African Americans in Soviet Central Asia, 1930-1976', in: *Central Asian Affairs* 2 (2015), pp. 189-206.
5. Y. Khanga, *Soul to Soul. The Story of a Black Russian American Family 1865-1992*. New York, 1994, p. 76.
6. Golden, *My Long Journey Home*, p. 15.
7. Gitecider in: Khanga, *Soul to Soul*, pp. 89-90.
8. 'Howard and Virginia State Graduates as Specialists Help Russia Grow Cotton', in: *Afro-American*, 12 november 1932, p. 6; 'Russian Doesn't Give a Damn About Race', in: *Afro-American*, 19 november 1932, p. 2.
9. Khanga, *Soul to Soul*, p. 88.
10. Gitecider in: Khanga, *Soul to Soul*, pp. 90-91.
11. Brief gitecider in: S. Tynes, 'Skin Color Creates No Barriers to Africans in the Soviet Union', in: *The Baltimore Afro-American*, 17 februari 1973, p. 17.
12. 'Lily Golden, The Russian African-American Social Activist, Has Died', *Afro-Europe. International Blog*, 18 februari 2011, URL: <http://afroeurope.blogspot.co.uk/2011/02/lily-golden-russian-african-american.html>. Haar volledige Russische naam was 'Liya Oliverovna Golden'.
13. Khanga, *Soul to Soul*, p. 105.
14. Golden, *My Long Journey Home*, p. 41.
15. G. Voerman, 'Siewertsz van Reesema, William Carl (1882-1949)', in: *Biografisch woordenboek van Nederland*. URL: <http://resources.huygens.knaw.nl/bwn/BWN/lemmata/bwnb/siewertsz>.
16. L. van Hasselt en G. Jansen Hendriks, 'Hotel Lux', tekst aflevering *Andere tijden* (2014), <http://www.npgeschiedenis.nl/andere-tijden/afleveringen/2000-2001/Hotel-Lux.html>.
17. Golden, *My Long Journey Home*, p. 121.
18. L. Golden, 'About My Father and Myself', in: *Soviet Woman* (1961) 4, pp. 10-12: aldaar 11.
19. Golden, *My Long Journey Home*, p. 53.
20. Pacifica Radio Archives (Californië), inv.nr. AZ0136.03, 'Dr. Lily Golden-Hanga'. [Radiointerview door W. Mandel, KPFA, afggenomen 10 november 1977 te Moskou].
21. W.E.B. Du Bois, 'Do Not Know Any Other Country Where the Number of Selfless Citizens-Patriots Would Be So Great', *Pravda*, 4 mei 1959, p. 3. Bron: W.E.B. Du Bois FBI File, folder 9, p. 27. URL: <https://archive.org/stream/W.E.B.DuBoisFBIFile/>.
22. L. Golden, 'African Studies in the U.S.S.R.', in: *Freedomways* 10 (1970) 2, pp. 146-156: aldaar 153.
23. An. A. Gromyko (red.), *Problems of African studies in the USSR (1959-1984)*. Moskou, 1985, p. 7. Volgens marxistisch-leninistische Afrikanisten verborgen westerse, 'bourgeois' wetenschappers de ware reden van de culturele en economische achterstelling van Afrikaanse landen (namelijk: kolonialisme) en werden Afrikaanse volkeren als een onderdeel van een 'inferieur ras' beschouwd dat geholpen moest worden door de imperialistische machten.
24. Onder Sovjet-academici hadden sommige werken een bijna Bijbelse status. Het beruchtste ideologische handboek was de *Geschiedenis van de Communistische Partij van de Sovjet-Unie (Bolsjewieken): Korte leergang* (1938). Het boek was onder Stalin gepubliceerd en werd in de volksmond aan hem toegeschreven.
25. R.D. Markwick, *Rewriting history in Soviet Russia. The politics of revisionist historiography, 1956-1974*. New York, 2001, p. 46.
26. Golden, *My Long Journey Home*, p. 54.
27. Ibidem.
28. "Prostitution is only a particular expression of the universal prostitution of the worker (...)", schreef Karl Marx in 1844.
29. University of Sussex (Brighton, VK), Rosey Pool Collection, SxMs19/1/2, 2-123: brief van Olga Ushakova [redacteur Engelse editie *Soviet Woman*] aan Rosey F. Pool, 12 januari 1963:

Quem: Vitorino Couf de Couf 138 130

Operazanger Paul Robeson omhelst Bertha Bialek tijdens een concert in Tasjkent in 1958. Robeson was zojuist weer toegelaten te reizen nadat jarenlang zijn paspoort was ingenomen door de Amerikaanse overheid op verdenking van communistische sympathieën.

- Howard University (Washington, VS), Rosey E. Pool Papers, doos 82-1, map 46: brief Shirley Graham-Du Bois aan Rosey Pool, 28 juni 1961. Lily Golden wordt hier genoemd als intermediair.
- 30 G. Skorov, 'Ivan Potekhin. Man, Scientist, and Friend of Africa', in: *The Journal of Modern African Studies* 2 (1964) 3, pp. 444-447: aldaar 445.
- 31 K.E. Smith, *Remembering Stalin's Victims. Popular Memory and the End of the USSR*. Ithaca, NY, 1996, p. 146.
- 32 W.B. Davis, 'How Negroes Live in Russia. U.S. Guide Describes How Russians of American Negro Extraction Fare in Soviet Union', in: *Ebony*, januari 1960, pp. 65-66, 68-69, 71-73: aldaar 68.
- 33 L. Attwood, 'Rationality vs. Romanticism: Representations of Women in the Stalinist Press', in: L. Edmondson (red.), *Gender in Russian History and Culture*. Basingstoke, 2001, pp. 158-176: aldaar 165; R. L. Griswold, "'Russian Blonde in Space'. Soviet Women in the American Imagination, 1950-1965', in: *Journal of Social History* 45 (2012) 4, pp. 881-907.
- 34 K. Fikes en A. Lemon, 'African Presence in Former Soviet Spaces', in: *Annual Review of Anthropology* 31 (2002), pp. 497-524: aldaar 517.
- 35 O. Figes, *Revolutionary Russia, 1891-1991. A History*. New York, 2014, p. 255.
- 36 M. Matusevich, 'Expanding the Boundaries of the Black Atlantic: African Students as Soviet Moderns', in: *Ab Imperio* 2 (2012), pp. 325-350; W. McClellan, 'Africans and Black Americans in the Comintern Schools, 1925-1934', in: *The International Journal of African Historical Studies* 26 (1993) 2, pp. 371-390: aldaar 387.
- 37 D.E. Peterson, 'Reviewed Work: *My long journey home* by Lily Golden', in: *The Slavic and East European Journal* 48, (2004) 4, pp. 664-666: aldaar 665.
- 38 Slava Tynes, een zoon van de landbouwkundig specialist George Tynes, die in 1931 ook met de groep van Golden was meegekomen, publiceerde in de jaren zeventig en tachtig regelmatig over de uitstekende positie van zwarten binnen de Sovjet-Unie in Amerikaanse kranten (*The Afro-American*) en linkse tijdschriften (*Freedomsays*, *Jet* en *New World Review*).
- 39 Golden, *My Long Journey Home*, pp. 37-38; Khanga, *Soul to Soul*, pp. 104-105. Yelena Khanga kreeg dezelfde aanduiding in haar paspoort.
- 40 Khanga, *Soul to Soul*, p. 123.
- 41 Ibidem, p. 184.
- 42 Golden, *My Long Journey Home*, p. 195.